

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικῆς.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1940

ΤΑ ΔΕΚΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ «ΑΡΧΕΙΟΥ»,

Πρὶν ἰδρυσθῆ τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας» δὲν ὑπῆρχε στὴν Ἑλλάδα ὄργανο πού νὰ ἐκφράζη τὴ φιλοσοφικὴ τάση καὶ σκέψη τοῦ τόπου. Τὸ «Ἀρχεῖο» ἦλθε νὰ καλύψῃ μιὰ αἰσθητὴ ἀνάγκη τῆς καινούργιας ζωῆς τοῦ ἔθνους, πού ἀρχίζε νὰ θέλῃ νὰ στηρίξῃ τὴ σκέψη του στὴ φιλοσοφία. Ὅχι στὸν ἀνεύθυνο ἐκεῖνον στοχασμό, πού, ὅσο βαθύς κι' ἂν εἶναι, μένει πάντα ἀκυβέρνητος ἀπὸ ἀρχές, ἀλλὰ στὴν πειθαρχημένη ἐκείνη νόηση, πού ἀληθινὰ τῆς ταιριάζει τὸ ὄνομα φιλοσοφία.

Πρὶν ἰδρυσθῆ τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας», ἡ φιλοσοφικὴ τάση, πού ἦτανε διάχυτη πιά μέσα στὴ ζωὴ τῆς νέας γενεᾶς ἔπειτα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀποκρυσταλλώματα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἔσκορπίζονταν ἀσυστηματοποίητη ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ. Κι' ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμη σταθερὰ φιλοσοφικὰ κριτήρια στὸν τόπο μας, ἡ τάση ἐκείνη ρίχθηκε τότε ὅλη σχεδὸν χωρὶς κανένα δισταγμὸ στὸν ἱστορικὸ ὕλισμό, πού εἶχε ἀρχίσει ν' ἀπλώνεται μέσα στὴ ζωὴ μας μὲ ἀναρίθμητα μεταφράσματα καὶ παραφράσματα τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας τοῦ κομμουνισμοῦ. Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, καὶ στὴν κακότεχνη μορφή του πού τὸν παρέδωσε στὴν Ἑλλάδα ἡ πολιτικὴ προπαγάνδα τοῦ κομμουνισμοῦ, ἔγινε τότε γιὰ πολλοὺς νέους, πού ζητοῦσαν νὰ δώσουν μιὰ μορφή στὴν ἀπειθάρχητη φιλοσοφικὴ τους τάση, ἡ μόνη σχεδὸν φιλοσοφία. Οὔτε ἡ λογοτεχνία δὲν ἔμεινε τότε ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.

Ἡ ἀντιμαχία ὅμως μὲ τὸ δόγμα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, πού ἔφ' ὅσον ἐγίνονταν ἀπὸ ἀνθρώπους ἀφιλοσόφητους δὲν εἶχε καμμιά σημασία, ἦτανε πραγματικὰ ἔργο πολὺ δύσκολο καὶ βαρὺ· γιατί, ἐκτὸς πού εἶχε ἀπλωθεῖ πολὺ τὸ πνεῦμα του, οἱ ὁπαδοί του εἶχανε σχηματίσει καὶ μέτωπο. Τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας», πού ἦλθε νὰ βοηθήσῃ τοὺς νέους ἀνθρώπους νὰ συστηματοποιήσουν τὴ φιλοσοφικὴ τους διάθεση καὶ τάση,

δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μὴν ἀντιμαχήσῃ μὲ τὸν ἱστορικὸ ὑλισμὸ. Τὴν ἀντιμαχία ὅμως τούτη ἦταν ὑποχρεωμένο τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας», ἐπειδὴ δὲν ἀποτελοῦσε μέτωπο, νὰ τὴν κρατήσῃ στὸ ἐπίπεδο τῆς φιλοσοφικῆς περιωπῆς. Οἱ ἰδρυτὲς τοῦ «Ἀρχείου» ἦταν τότε βέβαιοι, πὼς ἀνοίγουν ἕναν ἀγῶνα, ποὺ θὰ διαρκοῦσε πολὺ. Οἱ ἴδιοι δὲν ἀποτελοῦσαν οὔτε μέτωπο, οὔτε σωματεῖο, οὔτε ἐταιρία, οὔτε σύλλογο, οὔτε καὶ εἶχανε τότε καμμιά ἐπίσημη θέση μέσα στὸ κράτος. Ἦταν ἀπλοὶ ἄνθρωποι, ποὺ καταγίνονταν μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ αἰσθάνονταν βαθιὰ, πὼς ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας δὲν μπορεῖ νὰ σταθεροποιηθῇ χωρὶς τὴν ἐσωτερικὴ γνωριμία μὲ τὴ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία ὅμως κάθε φορὰ, ποὺ τὸ φῶς της ἔλαμψε μέσα στὴν ἱστορία καὶ καταύγασε ὅλη τὴν ἄλλη ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἦταν φιλοσοφία ἰδεαλιστικὴ. Γιὰ τοῦτο οἱ ἰδρυτὲς τοῦ «Ἀρχείου» ἀπὸ μιὰ βαθιὰ πεποίθηση, ποὺ στηρίζονταν στὰ πράγματα, ἀντέταξαν στὸν ἱστορικὸ ὑλισμὸ τὴν ἰδεοκρατία καὶ τὸν ἱστορικὸ ἰδεαλισμὸ. Τὴ στάση μας μέσα στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου τὴν καθώρισε ἡ πεποίθηση, πὼς ἡ ἰδεοκρατία εἶναι φιλοσοφία σύμφυτη μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, καὶ ἀκόμα ἡ ἱστορικὴ διαπίστωση, πὼς, ὅπου ὑπῆρξε μεγάλη φιλοσοφία ἦταν ἰδεαλιστικὴ, ὅπως καὶ, ὅπου ὑπῆρξε μεγάλη τέχνη, ἦταν τέχνη ἰδεαλιστικὴ.

Ὡς τὴν στιγμὴ ποὺ φανερώθηκε τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας», ὄχι μόνον δὲν ὑπῆρχε καμμιά ἀντίθετη φιλοσοφικὴ προσπάθεια πρὸς τὸ θράσος τοῦτο τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ ἦταν ταγμένοι ἀπὸ τὴν πολιτεία νὰ διδάσκουν τὴ φιλοσοφία, ἢ δὲν εἶχαν καταλάβει, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς εἶχε πλημμυρίσει τὶς ψυχὰς τῶν νέων ἢ ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς ἄρχισαν νὰ ἐρωτοτροποῦν μ' αὐτόν. Ἡ καθεδρική φιλοσοφία δὲν εἶχε καμμιά συναίσθηση τῆς εὐθύνης γιὰ ὅλο αὐτὸ τὸ παραμόρφωμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς· καταγίνονταν ἢ μὲ τὴ μέτρηση τῆς εὐφυΐας τῶν ἑλληνοπαίδων, μέτρηση ποὺ ἔστρεφε τὰ μέτρα της ἀμέσως ἐναντίον ἐκείνων ποὺ μετροῦσαν, ἢ μὲ τὴν ξηρὴ καὶ ἀψυχη, ἀλλὰ στομφώδη ἐκφώνηση ὀνομάτων καὶ ὄρων φιλοσοφικῶν, ποὺ δὲν εἶχανε κανένα νόημα γιὰ κείνους ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τοὺς ἀκοῦνε.

Ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν οὔτε ζωὴ οὔτε πνεῦμα, ἀλλὰ ἦταν νεκρὸ

γράμμα, παραδιδόμενον ὑποχρεωτικὰ μέσα στήν αἴθουσα τῆς διδασκαλίας, χωρὶς τῆ δύναμη νὰ εἰσχωρήσῃ στήν ψυχὴ τῶν νέων. Καὶ ἦτανε τοῦτο ἓνας σημαντικὸς λόγος ποὺ εἶχε ἐπικρατήσῃ ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός. Ἔτσι, ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός εἶχε εὐκόλο τὸ παιχνίδι του, ἀφοῦ καὶ οἱ ταγμένοι νὰ διδάσκουν τῆ φιλοσοφία τὴν εἶχαν ἀπομαρᾶνει καὶ δὲν ἐβοήθησαν τῆ διάχυτη φιλοσοφικὴ τάση τῆς καινούργιας γενεᾶς νὰ φθάσῃ ὡς τὶς πηγὰς τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας. Κι' ἀντὶς νὰ κατευθύνουν τὴν τάση ἐκείνη καὶ νὰ τὴν πειθαρχήσουν καὶ νὰ ἐργασθοῦνε γιὰ νὰ δυναμώσουν τὴ φιλοσοφικὴ μνήμη, ἐργάσθησαν γιὰ τὸ ἀντίθετο, ἀφοῦ ὑποχρέωναν τοὺς νέους νὰ κρατᾶνε μέσα τους τύπους καὶ ὄχι τὰ νοήματα. Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν τῶν πραγμάτων ἔθεσε τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας» πολὺ ἔνωρὶς ἀντιμέτωπο καὶ μὲ τὴν ἐπίσημη καθεδρικὴ φιλοσοφία.

Τέσσερα πράγματα ἦτανε λοιπὸν, ποὺ μᾶς ὤθησαν νὰ ἰδρῦσωμε ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας». Τὸ πρῶτο καὶ κυριώτατο ἦταν ἡ ἐκδηλῆ φιλοσοφικὴ τάση τῆς νέας γενεᾶς. Χωρὶς αὐτὴν τῆ θετικὴ προϋπόθεση, δὲν θὰ ἦτανε δυνατόν νὰ γίνῃ τίποτε. Ἐπάνω σ' αὐτὴν τῆ διάχυτη, ἀλλὰ ἀπειθαρχητὴ φιλοσοφικὴ τάση, ἐστήριξε τὸ ξάπλωμά του καὶ ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός· γιὰ τοῦτο, ἂν ὑπῆρχε τότε μιὰ ἄλλη φιλοσοφία, θὰ ἦτανε δυνατόν νὰ ρίξῃ κι' ἐκείνη ρίζες μέσα στήν ψυχὴ τῶν νέων. Τὸ θετικὸ δεδομένο τῆς νέας ἑλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἡ τάση γιὰ τὴ φιλοσοφία, ἀκολούθησε φυσικὰ τὴν πρώτη ἀποκρυστάλλωση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Τὸ δεύτερο αἶτιο, ποὺ μᾶς ἐκίνησε νὰ ἰδρῦσωμε τὸ «Ἀρχεῖο», ἦτανε ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός καὶ τὸ ξάπλωμά του μέσα στὴ ζωὴ. Εἴχαμε δηλαδὴ τὴν πεποίθηση, ὅτι μὲ ἀληθινὴ φιλοσοφία ἦτανε δυνατόν νὰ σταματήσῃ τὸ ξάπλωμα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, γιὰτὶ κάθε ἄλλη ἀπόκρουσή του δὲν ἱκανοποιοῦσε τὴν νέα γενεά, ποὺ διψοῦσε γιὰ θεωρία καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὴ θεωρία νὰ τῆς βάλῃ τάξιν στὶς ιδέες της. Τὸ τρίτο κίνητρο ἦταν ἡ κατάστασις τῆς καθεδρικῆς φιλοσοφίας, δηλαδὴ καὶ αὐτὸ ἀρνητικόν. Ὅμως καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἀρνητικὰ ἐλατήρια δὲν θὰ ἦτανε δυνατόν νὰ μᾶς ἀναγκάσουν νὰ ἰδρῦσωμε τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας» καὶ ν' ἀναλάβωμε τὴν ἐπιμοχθὴ τούτῃ προσπάθειαν, ἂν δὲν ὑπῆρχε μιὰ ἄλλη, ἡ τέταρτη προϋπόθεση, γιὰ τὸ ξεκίνημά μας ἐκεῖνο, ἡ καθ'αυτὸ θετικὴ ἢ πεποί-

θηση δηλαδή, ότι η φιλοσοφία στην αληθινή της μορφή είναι απαραίτητη για την πνευματική μας ζωή. Θετικός λοιπόν σκοπός του «'Αρχείου» ήταν να καλλιεργήσει την αληθινή φιλοσοφική σκέψη και να προπαιδεύσει τους νέους με πραγματικές φιλοσοφικές έννοιες και έτσι να πολιτογραφήσει μέσα στην πνευματική ζωή του τόπου μας τις θεμελιακές φιλοσοφικές έννοιες. Οι έννοιες αυτές, είχαμε για τοῦτο απόλυτη πεποίθηση, θα ρίζωναν μέσα στη σκέψη της νέας γενεάς για δύο σπουδαίους λόγους: πρώτα γιατί είναι σύμφυτες με την ίδια την ανθρώπινη σκέψη και δεύτερα γιατί έδω στην 'Ελλάδα οι έννοιες αυτές δέν έπρεπε να είναι ξένες, αφού έδω είχανε για πρώτη φορά γεννηθῆ. 'Η πεποίθηση αυτή μάς καλοῦσε να εργασιόυμε γόνιμα και για τὸ δούλεμα τῶν φιλοσοφικῶν κειμένων της αρχαίας ελληνικῆς φιλοσοφίας. Πιστεύαμε πῶς έτσι θα ήτανε δυνατόν να συνδεθῆ ἡ καινούργια φιλοσοφική τάση της ζωῆς μας με τὰ παλιά, ἀλλὰ αἰώνια, ἐκεῖνα πρότυπα της φιλοσοφικῆς νόησης. 'Ήτανε για μάς τότε μιὰ πίστη, ότι τὰ ἀρχαῖα ελληνικά φιλοσοφήματα, ὅσο μακριὰ μέσα στους αἰῶνες και ἂν εἶναι, στέκουν πολὺ πιὸ κοντὰ σὲ μάς ἀπ' ὅλα τὰ ξένα νεώτερα φιλοσοφήματα. 'Η πίστη μας τούτη, ἔπειτα ἀπὸ δεκάχρονη προσπάθεια, ἐδραιώθηκε πιὸ πολὺ, γιατί ἔχει γίνει πιά φανερό και σὲ ἄλλους πολλούς, πὸν πονοῦνε για τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας, πῶς οἱ νέοι 'Ελληνες, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ κληρονομήσουν τοὺς παλιούς τύπους, πρέπει νὰ δουλεῦθοῦν πολὺ με τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα.

'Η φιλοσοφία θέλει νὰ φέρη καθαρότητα και διαύγεια μέσα στη νόηση και νὰ ὠθήσῃ τὴ σκέψη νὰ προχωρήσῃ στην αντικειμενικότητα. 'Η καθαρότητα και ἡ αντικειμενικότητα ὁμως της σκέψης στηρίζεται πάντοτε ἐπάνω σὲ έννοιες. Για τοῦτο φιλοσοφία χωρὶς τὴν έννοια, χωρὶς ὀλόκληρο σύστημα ἀπὸ έννοιες, δέν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ. Και αὐτὸς ἀκόμα ὁ Nietzsche, πὸν τόσο πολὺ μάχεται τὴ συστηματικὴ φιλοσοφία, ὁμολογεῖ και διακηρύττει ὅτι «φιλοσοφία εἶναι ἡ τέχνη πὸν παρουσιάζει τὴν εἰκόνα ὅλου τοῦ κόσμου μέσα σὲ έννοιες». 'Η έννοια ὁμως πρέπει νὰ ἔχη πλήρωμα, ἀλλοιῶς εἶναι ἀχρηστη για τὴ φιλοσοφία. Μὲ τέτοιες έννοιες ἔβαλε σκοπὸ τὸ «'Αρχεῖο της φιλοσοφίας» νὰ ἐξοικειώσῃ τοὺς νέους, πὸν ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἔχουν μέσα τους δυνάμει τὴν τάση πρὸς τὴν έννοια και τὴ φιλοσοφία, ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁμως

μέρος δὲν μποροῦν χωρὶς βοήθεια συστηματικὴ νὰ σχηματίσουν ἐνεργεῖα ἔννοιες μὲ πλήρωμα, μὲ βαρὺ νόημα, καὶ κινουῦνται μὲ τὸ νοῦ τους ἀβέβαια ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ. Ὁ νέος, γιὰ νὰ βάλῃ τάξιν στὰ νοήματά του, πρέπει νὰ λάβῃ παιδεία φιλοσοφικὴ. Αὐτὴν τὴ φιλοσοφικὴ παιδεία ἐφιλοδόξησε νὰ δώσῃ τὸ «Ἀρχεῖο» στὴ νέα γενεά, ποὺ ἔρχεται μὲ πόθο νὰ θεμελιώσῃ γνώση ἐπάνω σὲ στερεὰ θεμέλια. Καὶ στὴν προσπάθειά του αὐτὴν εἶχε τὸ «Ἀρχεῖο» νὰ παλέψῃ, καὶ ἀσφαλῶς θὰ παλέψῃ ἀκόμα γιὰ πολὺν καιρὸ, καὶ μὲ μιὰ κακὴ μοῖρα, ποὺ βαρύνει θάλεγα τὴν πνευματικὴ ἰδιοσυγκρασία τῆς ζωῆς μας· νὰ μὴ θέλωμε τὴ συνέχεια καὶ τὸ σύστημα καὶ νὰ μὴν ἀντέχωμε νὰ κρατήσωμε γιὰ πολὺν καιρὸ τὴ γραμμὴ, ποὺ ἐπιχειρήσαμε κάποτε ν' ἀνοίξωμε. Θέλωμε καὶ ζητοῦμε τὴν ἀλλαγὴ, προτιμοῦμε τὴν ἀσυνέχεια ἀπὸ τὴ συνέχεια, καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι δύσκολο νὰ ὠριμάσῃ κάτι βαθύτερο στὸν τόπο μας. Ἡ συνέχεια μᾶς φαίνεται ἔργο βαρὺ κι' ἐπίμοχθο. Καὶ ὅμως χωρὶς συνέχεια δὲν γίνεται τίποτε οὔτε στὸν τεχνικὸ οὔτε στὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ. Ἀντίθετα πρὸς αὐτὴν τὴν ἀστάθεια τῆς ζωῆς μας τὸ «Ἀρχεῖο» κρατήθηκε μὲ σταθερὴ συνέπεια δέκα ὀλόκληρα χρόνια στὴ ζωὴ. Εἶναι τοῦτο μιὰ ἀξιόλογη συνέχεια καὶ μάλιστα στὸν τόπο μας, ὅπου ἡ μνήμη καὶ ἡ συνέχεια εἶναι σχεδὸν μισητά.

Τὶ κατώρθωσε τὸ «Ἀρχεῖο τῆς φιλοσοφίας» μέσα στὴ δεκάχρονη τούτη προσπάθειά του δὲν εἶναι ἔργο δικό μας νὰ τὸ εἰποῦμε. Τοῦτο ὅμως μποροῦμε κι' ἡμεῖς νὰ εἰποῦμε, ὅτι γύρω του συγκεντρώθηκαν ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν κάποια ἔφεση γιὰ τὴ φιλοσοφία. Ἀκόμα μποροῦμε νὰ εἰποῦμε ἡμεῖς, ποὺ τὸ ἰδρύσαμε, ὅτι θὰ προσπαθήσωμε νὰ τὸ διατηρήσωμε στὴ ζωὴ, ὅσο καὶ ἂν οἱ καιροὶ εἶναι σήμερα χαλεποί. Ὁ πόλεμος ἐπιβάλλει καὶ στὴν πατρίδα μας περιορισμούς. Καὶ τὸ «Ἀρχεῖο» ἀναγκάζεται νὰ μειώσῃ τὸν ὄγκο του. Τοῦτο ὅμως θὰ γίνῃ αἰτία νὰ ἐντείνῃ πιὸ πολὺ τὴ δράση του γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας τοῦ τόπου. Ὅταν ἰδρύθηκε τὸ «Ἀρχεῖο» ἡ φιλοσοφία ἦταν ἀκόμη μιὰ ἀκαθόριστη ἔννοια στὸν τόπο μας· καὶ σήμερα, ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονη συστηματικὴ ἐργασία, δὲν ἔλειψε βέβαια ἡ ἀνυπεύθυνη ἀντιμετώπιση φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Ὅμως ἄρχισε πιά νὰ γίνεται σὲ πολλοὺς ὀλοένα καὶ πιὸ πολὺ συνειδητό, πὼς φιλοσοφία σημαίνει μιὰ σύντονη καὶ ἐπίμοχθη πνευματικὴ λειτουργία καὶ πὼς ἡ προπαιδεία εἶναι καὶ γι' αὐτὴν ἀπαραίτητη.

Ἰωάννης Ν. Θεοδωρακόπουλος